

9. Політична історія України: у 6 т. Т. 1: (Кінець XIX ст. — 1917 р.) / І. Ф. Курас (голова ред. кол.). — К. : Генеза, 2002. — 424 с.
10. Солдатенко В. Ф. Революційна доба в Україні (1917–1920 роки): логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. — 522 с.
11. Шаповал Ю. Україна XX століття: Особи та події в контексті важкої історії. — К. : Генеза, 2001. — 560 с.
12. Barer S. The doctors of revolution. 19th century thinkers, who changed the world. — New York : Thames&Hudson, 2010. — 1216 p.
13. Goldman M. E. Global Studies. Russia, the Eurasian Republics, and Central/Eastern Europe. — 6th edition. — Duskin; Mc. Gran-Hill, Connecticut, 1996. — 308 p.
14. Hellebeck J. Revolution on my mind: writing a diary under Stalin. — Cambridge, Massachusetts; England, London : Harvard University Press, 2009. — 436 p.
15. Malia M. Russia under Western eyes. From the Bronze Horseman to the Lenin Mausoleum. — Cambridge, Massachusetts; England, London : The Belknap Press of Harvard University Press, 2000. — 524 p.

Надійшла до редакції 06.10.2019 р.

УДК 94(477)

Д. Д. Лапчук, А. І. Федорова

НЕСТОР ІВАНОВИЧ МАХНО — ЛЕГЕНДА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Лапчук Дмитро Денисович, студент кафедри прикладної математики та інформаційних технологій, e-mail: dimasio10lapchuk@gmail.com

Федорова Алла Іванівна, канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії та етнографії України, e-mail: alla_F2006@ukr.net

Одеський національний політехнічний університет
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

АНОТАЦІЯ

Нестор Іванович Махно — неймовірно загадкова особа не лише в українській історії, а і в історії взагалі. Ще з юних років «батько» закохався в ідеї анархізму, що раз і назавжди змінило його життя. Це людина, якій вдалось втілити, хоча й ненадовго, справжні ідеї анархо-комунізму в життя — мова йде про славнозвісну

махновщину. Н. Махно був по-справжньому проти всіх. Центральна Рада, Директорія, білогвардійці та червоногвардійці — всі вони були його ворогами. Але, незважаючи на свої переконання, що завжди потрібно йти до кінця, Н. Махно врешті-решт програв. Варто додати, що поразка нанесла смертельний удар саме особі ідейного анархіста, неймовірно харизматичного лідера. Після важкого поранення ніхто більше не бачив того самого Нестора Івановича — «батька».

Ключові слова: Нестор Махно, червоногвардійці, білогвардійці, Центральна Рада, Директорія, анархо-комунізм, махновщина.

Д. Д. Лапчук, А. И. Федорова

НЕСТОР ИВАНОВИЧ МАХНО — ЛЕГЕНДА УКРАИНСКОЙ ИСТОРИИ

Лапчук Дмитрий Денисович, студент кафедры прикладной математики и информационных технологий, e-mail: dimasio10lapchuk@gmail.com

Федорова Алла Ивановна, канд. ист. наук, доцент, доцент кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: alla_F2006@ukr.net

Одесский национальный политехнический университет
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

АННОТАЦИЯ

Нестор Иванович Махно — невероятно загадочная личность не только в украинской истории, но и в истории в целом. Еще с юных лет «батька» влюбился в идеи анархизма, что раз и навсегда изменило его жизнь. Это человек, которому удалось воплотить, хотя и ненадолго, настоящие идеи анархо-коммунизма в жизнь — речь идет о знаменитой махновщине. Н. Махно был по-настоящему против всех. Центральный Совет, Директория, белогвардейцы и красногвардейцы — все они были его врагами. Но, невзирая на свои убеждения, что всегда нужно идти до конца, Н. Махно в конце концов проиграл. Стоит прибавить, что поражение нанесло смертельный удар именно личности и идейного анархиста, невероятно харизматичного лидера. После тяжелого ранения никто больше не видел того самого Нестора Ивановича — «батька».

Ключевые слова: Нестор Махно, красногвардейцы, белогвардейцы, Центральный Совет, Директория, анархо-коммунизм.

D. D. Lapchuk, A. I. Fedorova

**NESTOR MAKHNO IS A LEGEND
OF UKRAINIAN HISTORY**

Lapchuk Dmytro Denisovich, student of the Department of Applied Mathematics and Information Technology, e-mail: dimasio10lapchuk@gmail.com

Fedorova Alla Ivanivna, PhD in History, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of History and Entnography of Ukraine, e-mail: alla_f2006@ukr.net

Odesa National Polytechnic University
1 Shevchenko avenue, Odesa, 65044, Ukraine

SUMMARY

Nestor Ivanovich Makhno is incredibly an enigmatic person not only in Ukrainian history but also histories in general. Yet from young years a «father» fell in love with idea of anarchism, that changed his life once for all. It is a man that succeeded to incarnate, though for a short time, the real ideas of anarcho-communism in life are a language speech goes about famous Makhnovshchyna. N. Makhno was truly against everyone. Central Council, Directory, whiteguards and redguards — all of them were his enemies. But, without regard to the persuasions, that it is always needed to go to the end, N. Makhno lost eventually. It costs to add, that a defeat inflicted a death-blow exactly to the face of ideological anarchist, incredibly charismatic leader. After a heavy wound nobody no longer saw the same Nestor Ivanovich — «father».

Key words: Nestor Makhno, redguards, whiteguards, Central Council, Directory, anarcho-communism, Makhnovshchyna.

«Батько» Махно — один із найяскравіших лідерів в історії України. Його називають «українським Че Геварою» (хоча доцільніше було б назвати коменданте Кубинської революції «аргентинським Махном»), порівнюють із Робін Гудом та Спартакком. Він — кумир анархістів усього світу. Від нього залежала доля південного сходу України та Жовтневої революції. Одним лише пронизливим, холоднокровним поглядом він зумів підкорити сотні й тисячі людей. Саме Нестор Іванович почне використовувати вислів, який пізніше припишуть вищезгаданому Че Геварі: «Перемога або смерть!» Це людина, яка змогла, хоч і ненадовго, але таки побудувати істинний, на думку чималої

кількості істориків, анархо-комунізм, ідеологом якого завжди вважав себе. Ця особа мала неймовірний авторитет не лише серед прибічників, але й серед ворогів. «Моя мрія — стати другим Махном», — відзначав постійний противник Нестора — білий генерал Яків Слащов-Кримський [1, с. 14]. Але чи був «батько» дійсно настільки неймовірною людиною й справжнім анархістом, чи це всього-на-всього продукт чергового невинного українського звеличення й політична повія?

Це ми і хочемо з'ясувати у своїй статті, проаналізувавши обставини, що призвели Н. Махна на п'єдестал на українській історії та врешті призвели до цілковитої поразки наприкінці його ідейного шляху.

Чимало дослідників описують життя та шлях «батька» [1–4 та ін.], серед них хотілося б виділити роботу В. А. Савченка «Махно», яка послужила основою для написання статті.

Про Н. Махна ходило чимало легенд. Одна з них розповідала про те, як у священика загорілася ряса, коли хрестили маленького Махна, і той зазначив, що малий виросте «...розбійником, якого світ не бачив». У майбутньому все так і станеться, але поки поговоримо коротко про дитинство. Народився відомий анархіст в с. Гуляйполе Катеринославської губернії. Жилося йому, як усім відомо, дуже й дуже складно, адже сім'я з п'яти синів втратила головного годувальника, в результаті чого старші сини взяли цю роль на себе. Характер хлопчика вирізнявся ще в дитинстві — бунтар, якщо описати максимально лаконічно. Нестор, як і брати, почав рано працювати, після чого потрапив до театрального гуртка, в якому таємно діяла організація соціал-демократів. Вважаємо, що причин для цього декілька — нетерпимість до навколишньої несправедливості, юнацький максималізм та революційна романтика. Усе це призвело його у 1910 р. до страшного вироку — смертна кара, яка, за клопотанням матері, була замінена довічним ув'язненням. Слід відзначити, що Н. Махно був неймовірно сильною людиною морально, адже не піддався провокаціям і катуванням та не видав своїх товаришів. На суді не один раз заявляв, що є членом політичної революційної організації, а не розбійницької шайки. Після заміни покарання (на довічне ув'язнення) Нестор потрапив у славнозвісну «Бутирку», яка, як ми вважаємо, повністю сформувала його як політичного діяча.

«Скажи мені, хто твій друг, і я скажу, хто ти», — всі чули й знають цей вислів. Ці слова чудово стосуються Нестора Махна, адже саме оточення сильно вплинуло на нього й стало каталізатором становлення хлопчика-максималіста як сформованого й політично озброєного ідейно анархістом. У 1906 р. до Гуляйполя повертається Вальдемар Антоні. Незважаючи на молодий вік (20 років), він уже був анархо-комуністом зі стажем, брав участь у страйках, терористичних актах, був членом анархістських груп Катеринослава (нині Дніпро), Москви та Бердянська. У 1905 р. потрапив до Бердянської в'язниці, але через брак доказів був звільнений [1, с. 17]. Антоні мав революційний псевдонім «Заратустра» (головний герой і оповідач одного з творів німецького філософа Фрідріха Ніцше). Вірогідно, саме Ніцше вплинув на Вальдемара, адже чітко згадується вислів із книги «Так говорив Заратустра»: «Там где кончается государство, начинается сверхчеловек» [5, с. 63–64].

Але є одна людина, яка повністю перевернула життя Махна. Потрапивши в «Бутирку», він знайомиться з Петром Маріним (справжнє прізвище Аршинов). Незважаючи на різницю у віці всього в 2,5 роки, ментально Петро був набагато старший од Махна — він володів неймовірними знаннями з теорії анархізму й став справжнім авторитетом для молодого Нестора. Саме під керівництвом П. Аршинова він вивчає літературу, історію та математику, а також старший товариш займається з ним ідеологічною підготовкою [6, с. 28].

Про перебування Махна у в'язниці хотілося б додати те, що через нерідкі тюремні бунти майбутній отаман шість разів потрапляв у канцер, був прикутий ланцюгами. У «Бутирці» також стримав туберкульоз, в результаті чого йому вирізали одну легеню. Але все це не лише не зламало Нестора, а навпаки — все більше й більше мотивувало його до боротьби: «Всё, что нас не убивает, делает нас сильнее».

В березні 1917 р. в Російській імперії сталися кардинальні зміни — в результаті Лютневої революції влада переходить до Тимчасового уряду. Багатьох політв'язнів звільняють, серед них Нестор Махно і Петро Аршинов. В кінці березня «батько» повертається до рідного села, де його зустрічають як «всенародного героя», «заслуженого революціонера». Майбутній отаман не став витрачати час дарма, адже це вже не був хлопчик, за-

коханий у революцію, — це був сформований анархо-комуніст, який достатньо вже побачив у своєму житті й знав, що робити. Нестор починає чистку буржуазії, за рахунок якої буде власну державу — Гуляйполе, яка через деякий час стане єдиним в історії зразком анархо-комунізму. Нестор Іванович стояв на позиціях самовизначення України як окремого економічного організму, розташованого на певній географічній території, населеного людьми переважно української національності [3, с. 144]. Махно поступово починає захоплювати владу й не зустрічає сильного опору — зміна режиму й ідеї на той час в Україні відбувалася надзвичайно часто. На згадку приходиться фрагмент із кінострічки «Весілля в Малинівці», коли після чергової зміни влади один із героїв зітхає: «Опять власть меняется...» До речі, одним із найважливіших гасел Махна у той час було: «Геть всі уряди і партії!»

Варто розглянути, що собою являє анархізм узагалі. Термін «анархізм», що походить від грецького «безвладдя», із середини XIX ст. позначав ідейну течію, в якій головною причиною соціальної нерівності, несправедливості, експлуатації людини людиною вважалася держава — незалежно від її типу та форми правління. До прихильників анархізму зараховували себе різні європейські мислителі, такі як П. Прудон, М. Штірнер та ін. Однак найбільшими теоретиками анархізму і його безумовними лідерами стали російські мислителі М. О. Бакунін і П. О. Кропоткін [7, с. 144]. До речі, ці особи також мали вагомий вплив на Н. Махна.

Щоб максимально розкрити образ Нестора Махна, варто звернутися до його ворогів. Взагалі легше назвати тих, хто був йому справжнім другом, адже за ворога він вважав будь-яку владу. Опишемо хронологічно. У березні 1917 р. Українська Центральна Рада (УЦР) захоплює владу й починає приймати свої універсали, яких врешті-решт виявилось чотири. Розібравши це питання краще, розумієш, що, по-перше, це можна було зробити набагато швидше, по-друге, не було потреби робити їх узагалі чотири — два було б достатньо. Але підписання Брестського миру повністю знищило репутацію УЦР, як ми вважаємо. Дозволити чужим військам двох надзвичайно сильних держав — Німеччини та Австро-Угорщини — увійти й контролювати територію України було непоправною помилкою. На-

певно, М. Грушевський та його оточення керувались правилом «...клин клином вишибають...». Оцінка Махна не забарилася: «Смерть Центральній Раді!» На нашу думку, за цих обставин це було абсолютно справедливо.

Акцентувати увагу на П. Скоропадському не будемо — тут усе лаконічно, адже посіпаки гетьмана вбили одного з братів Нестора й спалили хату матері.

Наступ німецько-австро-угорських військ змусив Н. Махна покинути межі рідної держави (мова йде про Гуляйполе). Він відправляється у подорож анархістськими центрами Росії того часу — Таганрог, Ростов-на-Дону, Москва та інші. До речі, саме в Москві трапляється зустріч, яка стане в майбутньому роковою в діяльності Н. Махна — П. Аршинов організовує йому бесіду з Володимиром Іллічем Леніним.

Ульянов, як і всі інші, бажав заручитися підтримкою Н. Махна. Вони обговорили місце анархістів у революції й зрозуміли, що їх ідеї дещо схожі, в результаті чого був укладений тимчасовий союз з більшовиками. У майбутньому «батько» ще не раз казатиме, що їх головний ворог — білогвардійці, а з Червоною армією можна розібратися й потім. Ось саме з цього моменту піддається сумнівам рішення Нестора, хоча іншого виходу, можливо, він і не мав, адже отримати серед ворогів ще й більшовиків йому точно не кортіло.

Настав час перейти до головних ворогів «батька». Симон Петлюра і Петро Врангель були непримиримими його противниками, які також бажали заручитися підтримкою анархістів. Наприклад, Нестор привселюдно стратив посланника Врангеля, який запропонував «батькові» союз, тому не думаємо, що варто акцентувати увагу на їх стосунках. Ставлення до Симона Петлюри уявляється більш цікавим. По-перше, Нестор Іванович вважав його шахраєм, який відволікає народ від революції. По-друге, Махно, як істинний анархіст, був інтернаціоналістом, а Симон — ярим націоналістом. Так, можна згадати про їх союз у 1920 р., але не думаємо, що це було цілком серйозно. Ми підтримуємо ідею, що «батько» мав план просто-на-просто вбити Петлюру й заволодіти армією УНР. Н. Махно, як ми бачимо, був далеко не святою людиною.

Дійсно, варто обговорити його людські якості. Наприклад, радянська пропаганда створила «батькові» образ навіженого

бандита, який, хильнувши оковитої, розстрілював усіх, хто траплявся на його шляху. У кінострічках його зображували антисемітом, але, як вище згадувалося, Махно був ярим інтернаціоналістом [4, с. 185–186]. За антисемітизм він карав досить жорстоко. Можна згадати випадок, як Нестор побачив червоногвардійця (адже керував їх військом під час союзу), який тримав прапор із написом: «Бей жидов, спасай Россию!». Він застрелив його не задумуючись, після чого мовив: «Прикро, хороший був хлопець...» Також Махно більше за все цінував свободу, в результаті чого заборонив в'язниці на своїй території. «Або пробачити, або вбити», — таким було ставлення отамана. Також Нестор Іванович був максимально простою людиною — по-справжньому народною, за що його й називали «батьком». Нерідко згадується, що будь-який солдат міг піти до нього й попроситися в місто відпочити. Махно, не задумуючись, діставав купку грошей зі словами: «Тримай та погуляй на славу, брате!» До речі, з грошами проблем він ніколи не мав, про що може свідчити відомий кумедний вислів: «Гей, куме, не журись — в Махна грошей забарись!» Можемо зробити висновок, що людиною він був хорошою, хоча й жорстокою.

Так що ж призвело до поразки «батька»? У 1919 р. Нестор Махно, як уже зазначалося, почав співпрацювати з більшовиками. Саме завдяки анархістам білогвардійці Денікіна не взяли Москву. У 1920 р. «батько анархії» допоміг В. Леніну ціною великих втрат власного війська розгромити білогвардійців Врангеля у Криму. Н. Махно сподівався, що більшовики дозволять йому провести соціальний експеримент — створити на Півдні України автономну селянську анархістську республіку. Однак В. Леніну після розгрому білогвардійців Махно виявився непотрібним, і його оголосили ворогом республіки. Сам же «батько» був тяжко поранений у бою, але всі ми розуміємо, що в першу чергу рана була душевною. У 1921 р., рятуючись від переслідувань, Махно утік в Європу. Останні дні свого життя він провів у бідності, хворобах і забутті. У своїх мемуарах «батько анархії» розкаювався за співпрацю з В. Леніним і за протистояння з УНР. Але час для боротьби за незалежність України було втрачено. Так, він програв. Програв, порушуючи свої ж ідеї — перемога або смерть. Також Махно був вимушений іноді порушувати принципи анархізму, за що не один раз

поплатився. Нестор настільки змінився і впав у своїх та очах інших, що від нього пішла дружина, адже закохалась вона у сильну, мужню людину, якої вже давно не було поруч із нею.

Як на нас, постать Махна є максимально актуальною саме зараз. Проаналізувавши сучасну політичну ситуацію в Україні, помітили, що колись подібне вже зустрічали в історії нашої держави — Громадянська війна 1917–1921 рр. Справді, давайте спробуємо кожен для себе ототожнити деяких сучасних політичних діячів з тогочасними діячами — чимало збігів, чи не так? Але однієї особи ми поки що не зустріли — істинного анархіста, який буде налаштований по-справжньому проти всіх, проти будь-якої влади, і не обиратиме «білих» або «червоних» (до речі, навіть у даному випадку є збіги), ту людину, один лише погляд якої схилить на свою сторону сотні, тисячі, десятки тисяч людей. Звісно, мова йде про Нестора Івановича Махна — героя представлені розвідки. Хоча, цілком вірогідно, що така людина є серед нас, але її час поки що не настав.

Джерела та література

1. Савченко В. А. Махно / В. А. Савченко. — Харків: Фоліо, 2005. — 415 с.
2. Верстюк В. Махновщина: селянський протестантський рух на Україні / В. Верстюк. — К. : Знання, 1991. — 368 с.; Белаш А. Дороги Нестора Махно: исторические повествования / А. Белаш, В. Белаш. — К. : Знання, 1993. — 592 с.; Історичний феномен Гуляйполя // Політична і військова діяльність Нестора Махна: матеріали науково-теоретичної конференції. — Запоріжжя: Просвіта, 1998. — 152 с.
3. Волковинський В. М. Нестор Махно: легенда і реальність / В. М. Волковинський. — К.: Перліт продакшн, 1994. — 253 с.
4. Чоп В. М. Нащадки запорожців: махновський рух у Північному Приазов'ї (1918–1921 рр.) / В. М. Чоп, І. І. Лиман. — Мелітополь, 2019. — 609 с.
5. Ницше Ф. В. Так говорив Заратустра / Ф. В. Ницше. — Х.: Виват, 2016. — 432 с.
6. Аршинов П. История махновского движения / Петр Аршинов. — Росія, 1921. — 146 с.
7. Бакунин М. А. Избранные сочинения / М. А. Бакунин. — М.: Голос труда, 1919. — Т. 1. — 320 с.

Надійшла до редакції 08.10.2019 р.